

LIBER SECUNDUS

1

(1) Sollicitantes iterum celeritatem ingenii nostri et ad calammum frugi operis redeunt, ante omnia confitemur Latium vulgare illustre tam prosayce, quam metrica decere proferri. Sed quia ipsum prosaycantes ab avientibus magis accipiunt et quia, quod avietum est, prosaycantibus permanere videtur exemplar et non e converso (que quendam videntur prebere primatum), primo secundum quod metricum est, ipsum carminem ordine pertractantes illo, quem in fine primi libri polluximus.

(2) Queramus igitur prius, utrum omnes versificantes vulgariter debeant illud uti. Et superficietenus videtur, quod sic, quia omnis, qui versificatur, suos versus exornare debet in quantum potest. Quare cum nullum sit tam grandis exornationis quam vulgare illustre, videtur, quod quisquis versificator debeat ipsum uti. (3) Preterea, quod optimum est in genere suo, si suis inferioribus misceatur, non solum nil derogare videtur eis, sed ea meliorare videtur. Quare si quis versificator, quanquam rude versificetur, ipsum sue ruditati admisceat, non solum bene facit, sed ipsum sic facere oportere videtur: multo magis opus est adiutorio illis, qui pauca, quam qui multa possunt. Et sic apparet, quod omnibus versificantibus liceat ipsum uti.

(4) Sed hoc falsissimum est, quia nec semper excellentissime poetantes debent illud induere, sicut per inferius pertractata perpendi poterit. (5) Exigit ergo istud sibi consimiles viros, quem-

²¹⁶ K „užitečnosti“ díla srv. *De vulg. eloq.* I,1,1.

²¹⁷ Teorie, podle níž nejdříve vznikala díla v řeči vázané, tj. poezie. K tomu srv. např. Isidor ze Sevilly, *Etymol.* I,38,2.

KNIHA DRUHÁ

1

(1) Znovu povzbuzujeme svého ducha k bystrosti a chápeme se pera, abychom pokračovali v užitečném díle.²¹⁶ Uvedme nejprve, že brilantního *volgare* je možno užívat jak v próze, tak v básních. Protože však *volgare* přejímají většinou prozaikové od básníků a protože se zdá, že básnická tvorba je vzorem prozaikům a nikoli naopak (tato skutečnost jakoby propůjčovala básníkům přední postavení),²¹⁷ budeme se nejprve zabývat tímto jazykem v poezii a budeme přitom postupovat podle pořadí, které jsme navrhli v závěru první knihy.

(2) Nejdříve se zeptejme, zda brilantního jazyka mají užívat všichni, kdo skládají verše v mateřském jazyce. Na první pohled se zdá, že ano: vždyť každý, kdo skládá verše, je musí okrášlit, nakolik jen může. A protože je nic tak velkolepě neozdobí jako brilantní jazyk, měl by ho patrně užívat každý básník. (3) Dále pokud se promísí to, co je ve svém rodu nejlepší, s tím, co stojí níže, nejen že to nejlepší nižšímu ničeho neubírá, ale dokonce je, jak je patrné, vylepší. Podobně když jakkoli neobratný veršotepec smísí brilantní jazyk s vlastní neobratností, nejen že udělá dobře, ale je jasné, že to udělat musí; mnohem více totiž potřebuje pomoc ten, kdo má malé schopnosti, než ten, kdo je velmi schopný. Z toho vyplývá, že takového jazyka mohou užívat všichni básníci.

(4) To je však zcela mylný závěr, protože ani nejznamenitější básníci nemusejí tento jazyk uplatnit vždy, což budeme moci posoudit na základě toho, čím se budeme zabývat později.²¹⁸

²¹⁸ Srv. *De vulg. eloq.* II,4,5 nn., kde se Dante zabývá otázkou jednotlivých stylů.

admodum alii nostri mores et habitus: exigit enim magnificentia magna potentes, purpura viros nobiles. Sic et hoc excellentes ingenio et scientia querit et alios aspernatur, ut per inferiora patebit. (6) Nam quicquid nobis convenit, vel gratia generis, vel speciei, vel individui convenit, ut sentire, ridere, militare. Sed hoc non convenit nobis gratia generis, quia etiam brutis conveniret, nec gratia speciei, quia cunctis hominibus esset conveniens, de quo nulla questio est; nemo enim montaninis rusticana tractantibus hoc dicet esse conveniens. Convenit ergo individui gratia. (7) Sed nichil individuo convenit nisi per proprias dignitates, puta mercari, militare ac regere. Quare si convenientia respiciunt dignitates, hoc est dignos, et quidam digni, quidam digniores, quidam dignissimi esse possunt, manifestum est, quod bona dignis, meliora dignioribus, optima dignissimis convenient. (8) Et cum loquela non aliter sit necessarium instrumentum nostre conceptionis quam equus militis et optimis militibus optima convenient equi, ut dictum est, optimis conceptionibus optima loquela conveniet. Sed optime conceptiones non possunt esse, nisi ubi scientia et ingenium est; ergo optima loquela non convenit nisi illis, in quibus ingenium et scientia est. Et sic non omnibus versificantibus optima loquela conveniet, cum plerique sine scientia et ingenio versificentur, et per consequens nec optimum vulgare. Quapropter si non omnibus competit, non omnes ipsum debent uti, quia inconvenienter agere nullus debet.

(9) Et ubi dicitur, quod quilibet suos versus exornare debet, in quantum potest, verum esse testamur, sed nec bovem epiphyatum, nec balteatum suum dicemus ornatum, immo potius de turpatum ridemus illum: est enim exornatio alicuius convenientis

²¹⁹ Smyslové vnímání je vlastní všem živočichům, smích pouze člověku (srv. Dante, *Vita nuova*, 25,2) a vojenská služba jen vybraným lidem.

²²⁰ Tyto tři činnosti představují tři sociální vrstvy, které měly v Danově době zvláštní význam.

²²¹ O podobnosti mezi básníkem a rytířem srv. *De vulg. eloq.* II,13,12.

(5) Tento jazyk si žádá muže sobě rovné, stejně jako to vyžadují i jiné naše mravy a obyčeje: velkorysost předpokládá muže schopné velkých věcí, purpur muže urozené; právě tak tento jazyk vyhledává muže, kteří vynikají nadáním i vzděláním, a jinými opovrhuje, jak uvidíme z níže řečeného. (6) Totiž vše, co k nám patří, patří k nám jakožto k rodu, druhu či k jedinci, například vnímat smysly, smát se, sloužit na vojně.²¹⁹ Brilantní jazyk nám však nepřísluší jakožto rodu, protože pak by příslušel i zvířatům, ani jakožto druhu, protože pak by příslušel všem lidem; to však nepřichází v úvahu, protože nikdo by snad netvrdil, že se brilantní jazyk hodí pro horaly, kteří si povídají o sedlačení. Přísluší tedy jednotlivci. (7) Jednotlivci však přísluší pouze to, co odpovídá jeho postavení, například obchodovat, sloužit ve vojsku či vládnout.²²⁰ Patřičnost pak závisí na postavení, neboli na tom, čeho jsou lidé hodni; někteří přítom mohou být jen hodni, jiní hodni větší měrou a další měrou největší. Z toho plyne, že hodným přísluší dobré, více hodným lepší a nejvíce hodným to nejlepší. (8) Jazyk je nástroj pro lidské myšlenky stejně nepostradatelný jako kůň pro vojáka a vzhledem k tomu, že nejlepším rytířům přísluší ti nejlepší koně,²²¹ jak bylo řečeno, nejlepším myšlenkám přísluší také ten nejlepší jazyk. Nejlepší myšlenky však mohou existovat pouze tam, kde je i nadání a vzdělání; nejlepší jazyk se tudíž hodí jen pro toho, komu nadání a vzdělání nechybí. Proto také nejlepší jazyk nepřísluší všem básníkům, neboť většina z nich skládá verše bez vzdělání a nadání, a v důsledku to platí i pro nejlepší *volgare*. Z toho plyne, že pokud nenáleží všem, pak jej všichni užívat nesmějí, protože nikdo nesmí jednat nepatřičně.

(9) Tvrzení, že každý má okrášlit své verše, nakolik jen může, považujeme za pravdivé: vždyť ani o osedlaném býkovi, ani o opásaném vepři²²² neřekneme, že je okrášlen, naopak spíše se budeme smát, jak je zohyzděn: ozdoba totiž znamená přidání ně-

²²² Ironický obraz nepatřičně ustrojených zvířat, kterým Dante vyjadřuje nutnost existence odpovídající formy, tj. jazyka a stylu, k zpracovávané látce (myšlence).

additio. (10) Ad illud, ubi dicitur, quod superiora inferioribus admixta profectum adducunt, dicimus verum esse, quando cesset discretio, puta si aurum cum argento conflamus. Sed si discretio remanet, inferiora vilescunt, puta cum formose mulieres deformibus admiscentur. Unde cum sententia versificantium semper verbis discretive mixta remaneat, si non fuerit optima, optimo sociata vulgari non melior, sed deterior apparebit, quemadmodum turpis mulier, si auro vel serico vestiatur.

2

(1) Postquam non omnes versificantes, sed tantum excellentissimos illustre uti vulgare debere astruximus, consequens est astruere, utrum omnia ipso tractanda sint, aut non; et si non omnia, que ipso digna sunt, segregatim ostendere.

(2) Circa quod primo reperiendum est id, quod intelligimus per illud, quod dicimus dignum. Et dicimus dignum esse, quod dignitatem habet, sicut nobile, quod nobilitatem. Et si cognito habituante habituum cognoscitur in quantum huiusmodi, cognita dignitate cognoscemus et dignum. (3) Est etenim dignitas meritorum effectus sive terminus, ut cum quis bene meruit, ad boni dignitatem profectum esse dicimus, cum male vero, ad mali, puta bene militantem ad victorie dignitatem, bene autem regentem ad regni nec non mendacem ad ruboris dignitatem et latronem ad eam, que est mortis. (4) Sed cum in bene merentibus fiant comparationes et in aliis etiam, ut quidam bene, quidam melius, quidam optime, quidam male, quidam peius, quidam pessime mereantur et huiusmodi comparationes non fiant nisi per respectum ad terminum meritorum, quem dignitatem dicimus (ut

²²³ Dante znovu zdůrazňuje nutnost vyváženosti formy (slova) a obsahu (myšlenky). Srv. též Dante, *Conv.* II,11,4.

²²⁴ V orig. *dignitas*. Tento termín překládáme jako „hodnost“ ve smyslu „býti něčeho hoden“.

čeho vhodného. (10) K tomu tvrzení, že věci vyšší přinášejí prospěch, smísí-li se s nižšími, dodáváme, že je to tak jen tehdy, pokud se ztratí rozdíl, například slijeme-li zlato se stříbrem. Pakliže však rozdíl přetrvává, věci nižší se stávají ještě obvyklejšími, například když se krásné ženy zamíchají mezi ošklivé. Z toho vyplývá, že nebude-li skvělá sama myšlenka – a ta se u básníků vždy mísí se slovy, přičemž je stále možné ji od slov odlišit –, ²²³ nemůže se ani ve spojení se skvělým jazykem jevit lepší, nýbrž naopak horší, právě tak jako když se ošklivá žena oblékne do zlata či hedvábí.

2

(1) Dokázali jsme, že brilantního jazyka nemají užívat všichni, kdo píšou verše, nýbrž pouze ti nejznamenitější. Dále je třeba doložit, zda se v tomto jazyce má pojednávat o všem, či nikoli; pakliže ne o všem, je třeba postupně ukázat, které náměty jsou brilantního jazyka hodny.

(2) Co se toho týče, musíme nejprve vysvětlit, jak rozumíme výrazu „být něčeho hoden“. Hodným tedy nazýváme to, co obsahuje „hodnost“, ²²⁴ stejně jako ušlechtilým to, co má v sobě ušlechtilost. A jestliže platí, že když poznáme to, co charakterizuje, známe i to, co je charakterizováno, nakolik mu tato vlastnost náleží, pak také poznáme-li hodnost, známe i toho, kdo je něčeho hoden. (3) Hodnost je vlastně důsledek či cíl zásluh, ²²⁵ například jestliže někdo získá kladné zásluhy, říkáme, že směřuje k tomu, aby byl hoden dobrého, a pokud záporné, aby byl naopak hoden zlého; tak třeba dobrý bojovník míří k tomu, aby byl hoden vítězství, nebo dobrý vládce k tomu, aby byl hoden královské moci, kdežto lhář směřuje k tomu, aby byl hoden hanby, a lupič smrti. (4) Jak mezi zasloužilými, tak i mezi těmi druhými jsou prováděna srovnání, takže někdo si zasluhuje dobré, jiný lepší a další nejlepší, někdo špatné, jiný horší a další nejhorší. Podobná srovnání

²²⁵ Zásluhy zde mohou být kladné i záporné, a tudíž následkem, resp. cílem, ke kterému činnost směřuje, může být odměna nebo trest.

dictum est), manifestum est, ut dignitates inter se comparentur secundum magis et minus, ut quedam magne, quedam maiores, quedam maxime sint. Et per consequens aliquid dignum, aliquid dignius, aliquid dignissimum esse constat. (5) Et cum comparatio dignitatum non fiat circa idem obiectum, sed circa diversa, ut dignius dicamus quod maioribus, dignissimum quod maximis dignum est (quia nichil eodem dignius esse potest), manifestum est quod optima optimis secundum rerum exigentiam digna sunt. Unde cum hoc, quod dicimus illustre, sit optimum aliorum vulgarium, consequens est, ut sola optima digna sint ipso tractari, que quidem tractandorum dignissima nuncupamus.

(6) Nunc autem, que sint ipsa, venemur. Ad quorum evidentiam sciendum est, quod sicut homo tripliciter spirituat, videlicet vegetabili, animali et rationali, triplex iter perambulat. Nam secundum quod vegetabile, quid est utile, querit, in quo cum plantis comunicat; secundum quod animale, delectabile, in quo cum brutis; secundum quod rationale, honestum querit, in quo solus est vel angelice sociatur (nature). Propter hec tria, quicquid agimus, agere videmur. (7) Et quia in quolibet istorum quedam sunt maiora, quedam maxima, secundum quod talia, que maxima sunt, maxime pertractanda videntur, et per consequens maximo vulgari.

(8) Sed disserendum est, que maxima sint. Et primo in eo, quod est utile: in quo, si callide consideremus, intentum omnium querentium utilitatem nil aliud quam salutem inveniemus. Secundo in eo, quod est delectabile: in quo dicimus illud esse maxime delectabile, quod per pretiosissimum obiectum appetitus delectat; hoc autem venus est. Tertio in eo, quod est honestum: in quo nemo dubitat esse virtutem. Quare hec tria, salus videli-

²²⁶ Dante se o trojité duši (tj. o duši, která má tři funkce, a to vyživovat, vnímat a uvažovat) zmiňuje také v dalších svých dílech, srv. např. Dante, *Conv.* III,2,10 nn aj.; Dante, *Mon.* I,3,6. Srv. též Aristotelés, *De an.* II,3,413 nn.

²²⁷ V orig. *salutem*. Nejedná se o spásu ve smyslu náboženském, nýbrž o sebezáchovu, zachování či záchranu života.

se provádějí jedině se zřetelem k cíli zásluh, který nazýváme – jak již bylo řečeno – hodnotí, a tak je zjevné, že i hodnoti se navzájem porovnávají pomocí „více“ a „méně“; proto jsou některé velké, jiné větší a další největší. Z toho je jasné, že něco je hodno, něco více hodno a něco nejvíce hodno. (5) Hodnoti se neporovnávají vzhledem k jednomu a témuž předmětu, nýbrž k předmětům různým, takže více hodným se nazývá to, co je hodno věcí větších, a nejvíce hodným to, co je hodno těch největších (nic totiž nemůže být hodno věcí větších, než je samo o sobě), a proto je jasné, že ty nejlepší věci jsou – podle toho, co vyžadují – hodny zase jen těch nejlepších. A protože jazyk, který nazýváme brilantním, je lepší než všechny ostatní, pak jedině nejlepší náměty jsou hodny toho, aby se o nich pojednávalo tímto jazykem; právě takové náměty nazýváme nejvíce hodnými.

(6) Po takových námětech nyní pátrejme. Abychom je vůbec určili, musíme vědět, že člověk je vybaven trojitou duší, vegetativní, živočišnou a rozumnou, a proto se ubírá trojí cestou. V souladu s tím, co je v něm vegetativního, hledá užitek, to má společné s rostlinami; v souladu s tím, co je v něm živočišného, vyhledává potěšení, což sdílí se zvířaty; a v souladu s tím, co je v něm rozumného, usiluje o mravní dobro, a v tom je sám, nebo ho to spojuje s přirozeností andělů.²²⁶ Zdá se, že veškeré naše počínání se děje právě kvůli těmto třem potřebám. (7) A protože v každé z nich se vyskytují některé věci větší a jiné ještě větší, je třeba ty největší vyložit ve vysokém stylu, a v důsledku toho i nejvznešenějším jazykem.

(8) Musíme však stanovit, které věci jsou ty největší. Za prvé v tom, co je užitečné: zamysleme-li se vážně nad tím, o co jde všem těm, kteří hledají užitek, zjistíme, že to nedělají pro nic jiného než pro zachování svého života.²²⁷ Za druhé v tom, co je příjemné: zde tvrdíme, že člověku přináší největší rozkoš to, co ho těší jakožto nejdražší předmět touhy, a tím je smyslná láska. Za třetí v tom, co je mravně dobré: nikdo nepochybuje o tom, že je to ctnost. Je tedy zřejmé, že zachování života, láska a ctnost jsou ty tři velkolepé věci, o nichž je třeba psát způsobem nejvznešenějším; lépe řečeno náměty, které jsou s těmito věcmi nej-

cet, venus et virtus, apparent esse illa magnalia, que sint maxime pertractanda, hoc est ea, que maxime sunt ad ista, ut armorum probitas, amoris accensio et directio voluntatis. (9) Circa que sola, si bene recolimus, illustres viros invenimus vulgariter poetasse, scilicet Bertramum de Bornio arma, Arnaldum Danielem amorem, Gerardum de Bornello rectitudinem; Cynum Pistoriensem amorem, amicum eius rectitudinem.

Bertramus etenim ait:

Non posc mudar c'un cantar non exparja.

Arnaldus:

*L'aura amara fa l bruol brancuz
clarzir.*

Gerardus:

*Per solaz reveillar
che s'es trop endormitz.*

Cynus:

Digno sono eo de morte.

Amicus eius:

Doglia mi reca ne lo core ardire.

(10) Arma vero nullum Latium adhuc invenio poetasse. Hiis proinde visis, que canenda sint vulgari altissimo, innotescunt.

²²⁸ Bertran de Born (kol. 1140–1215) patří ke klasikům trubadúrské poesie. Traduje se o něm, že holdoval stejně poezii jako boji.

²²⁹ Arnaut Daniel patří mezi klasiky okcitánské lyriky. O jeho životě nevíme prakticky nic, jeho tvorba se datuje do let 1180–1210. Srv. *De vulg. eloq.* II,6,6; II,10,2; II,13,2.

²³⁰ Giraut de Bornelh (12.–13. stol.) vzdělaný trubadúr, zastánce tzv. lehké poezie. Dante jej cituje již v *De vulg. eloq.* I,9,3 a dále v II,5,4 a 6,6.

²³¹ Cino da Pistoia (1270–1336/37) patřil k představitelům sladkého nového stylu. Viz též *De vulg. eloq.* I,10,4; I,13,3; I, 17,3; II,5,4; II,6,6.

těsněji spojeny, např. statečnost ve zbrani, milostné vzplanutí a vůle ke spravedlnosti. (9) A pouze na tato témata, pokud si dobře vzpomínáme, skládali básně znamenití muži užívající svého rodného jazyka, například Bertran de Born²²⁸ psal o zbraních, Arnaut Daniel²²⁹ o lásce a Giraut de Bornelh²³⁰ o spravedlnosti; Cino da Pistoia²³¹ o lásce, jeho přítel²³² pak o spravedlnosti.

Bertran říká:

*Non posc mudar c'un cantar non exparia.*²³³

Arnaut:

*L'aura amara fa l bruol brancuz
clarzir.*²³⁴

Giraut:

*Per solaz reveillar
che s'es trop endormitz.*²³⁵

Cino:

*Digno sono eo di morte.*²³⁶

Jeho přítel:

*Doglia mi reca ne lo core ardire.*²³⁷

(10) Dosud jsem však neobjevil žádného Itala, který by skládal básně o zbraních.²³⁸ Z uvedeného je zřejmé, jaká témata mají být opěvována nejnázvušenějším jazykem.

²³² Tj. sám Dante.

²³³ „Nemohu se zdržet, abych se nedal do zpěvu.“

²³⁴ „Nelítostný vítr klestí pusté lesy.“

²³⁵ „Abych probudil radost, jež dřímala příliš dlouho.“

²³⁶ „Já hoden jsem smrti.“

²³⁷ „Bolest je příčinou, že v srdci se osmělím.“

²³⁸ Statečnost ve zbrani skutečně nepatří mezi témata, která zpracovávali nejnázvušenější italští básníci Dantovy doby.

(1) Nunc autem, quo modo ea coartare debemus, que tanto sunt digna vulgari, sollicite vestigare conemur.

(2) Volentes igitur modum tradere, quo ligari hec digna existant, primo dicimus esse ad memoriam reducendum, quod vulgariter poetantes sua poemata multimode protulerunt, quidam per cantiones, quidam per ballatas, quidam per sonitus, quidam per alios illegitimos et irregulares modos, ut inferius ostendetur.

(3) Horum autem modorum cantionum modum excellentissimum esse pensamus, quare si excellentissima excellentissimis digna sunt, ut superius est probatum, illa, que excellentissimo sunt digna vulgari, modo excellentissimo digna sunt, et per consequens in cantionibus pertractanda.

(4) Quod autem modus cantionum sit talis, ut dictum est, pluribus potest rationibus indagari. Prima quidem quia, cum quicquid versificamur sit cantio, sole cantiones hoc vocabulum sibi sortite sunt, quod nunquam sine vetusta provisione processit.

(5) Adhuc: quicquid per se ipsum efficit illud, ad quod factum est, nobilius esse videtur, quam quod extrinseco indiget; sed cantiones per se totum, quod debent, efficiunt, quod ballate non faciunt, indigent enim plausoribus, ad quos edite sunt; ergo cantiones nobiliores ballatis esse sequitur extimandas, et per consequens nobilissimum aliorum esse modum illarum, cum nemo dubitet, quin ballate sonitus nobilitate excellant. (6) Preterea: illa videntur nobiliora esse, que conditori suo magis honoris affertur; sed cantiones magis deferunt suis conditoribus quam bal-

²³⁹ Tyto tři útvary představují hlavní žánry italské lyriky s nejdelší literární tradicí. Kanconám náleží nejvyšší styl, zbylým dvěma styl střední.

²⁴⁰ O balatě, sonetu, jakož i o útvarech nepravidelných by pravděpodobně pojednávala zamýšlená čtvrtá kniha.

²⁴¹ Latinský termín *cantio* znamená jednak „píseň, (básnický) zpěv“, jednak „kanconu“ jako konkrétní metrický útvar; podobně it. slovo *canzone*.

(1) Pokusíme se v rychlosti objasnit, do jakých metrických útvarů musíme uspořádat témata, která jsou hodna takového jazyka.

(2) Chceme-li vyložit, do jakých útvarů tyto náměty zasluhují svázat, je třeba nejprve připomenout, že básníci užívající rodného jazyka psali své skladby v nejrůznějších útvarech – někteří jako kancony, jiní jako balaty, další jako sonety²³⁹ – a jiní v útvarech bez zákonů a pravidel, jak si ukážeme později.²⁴⁰ (3) Za nejlepší z těchto útvarů považujeme kanconu, a jelikož jsou nejznamenitější věci hodny zase jen těch nejznamenitějších forem, což jsme dokázali výše, jsou i ta témata, která jsou hodna nejvznešenějšího jazyka, hodna zároveň nejvznešenějšího básnického útvaru, a mají být tudíž zpracována právě v kanconách.

(4) To, že útvar kancony je právě takový, jak bylo řečeno, lze dokázat několika argumenty. Za prvé tím, že ačkoli všechno, co složíme ve verších, jsou písně, připadlo toto označení pouze kanconám,²⁴¹ k čemuž by jistě nedošlo, nebýt starobylého úzu.

(5) Dále: cokoli dokáže samo o sobě uskutečnit to, k čemu bylo stvořeno, je jistě ušlechtilejší než to, co vyžaduje pomoc z vnějšku. Kancony dokáží samy o sobě vše, co dokázat mají, balaty to však neumějí: potřebují totiž tanečnický, pro něž byly složeny. Z toho plyne, že kancony je třeba považovat za ušlechtilejší než balaty, a v důsledku toho za nejušlechtilejší ze všech útvarů vůbec, protože nikdo nepochybuje o tom, že útvar balaty svou ušlechtilostí převyšuje sonety.²⁴² (6) A dále: ušlechtilejší se zdají ty věci, které svému tvůrci přinášejí více slávy; kancony jí svým tvůrcům zajisté zjednávají více než balaty, jsou tudíž ušlechtilejší, a v důsledku pak i nejušlechtilejší ze všech útvarů vůbec.

²⁴² Balata může mít několik stancí a může tak více rozvinout básnickou myšlenku. Blíží se tudíž kanconě více než sonet, který svou délkou odpovídá jedině stanci kancony.

late, igitur nobiliores sunt, et per consequens modus earum nobilissimus aliorum. (7) Preterea: que nobilissima sunt, carissime conservantur; sed inter ea, que cantata sunt, cantiones carissime conservantur, ut constat visitantibus libros, ergo cantiones nobilissime sunt, et per consequens modus earum nobilissimus est. (8) Ad hec: in artificiatibus illud est nobilissimum, quod totam comprehendit artem; cum igitur ea, que cantantur, artificiatibus existant et in solis cantionibus ars tota comprehendatur, cantiones nobilissime sunt, et sic modus earum nobilissimus aliorum. Quod autem tota comprehendatur in cantionibus ars cantandi poetice, in hoc palatur, quod quicquid artis reperitur in omnibus aliis, et in cantionibus reperitur, sed non convertitur hoc. (9) Signum autem horum, que dicimus, promptum in conspectu habetur, nam quicquid de cacuminibus illustrium capitum poetantium profluxit ad labia, in solis cantionibus invenitur.

(10) Quare ad propositum patet, quod ea, que digna sunt vulgari altissimo, in cantionibus tractanda sunt.

4

(1) Quando quidem aporiavimus extricantes, qui sint aulico digni vulgari et que, nec non modum, quem tanto dignamur honore, ut solus altissimo vulgari conveniat, antequam migremus ad alia, modum cantionum, quem casu magis quam arte multi usurpare videntur, enucleemus. Et qui hucusque casualiter est assumptus, illius artis ergasterium reseremus, modum ballatarum et sonituum ommicentes, quia illum elucidare intendimus in quarto huius operis, cum de mediocri vulgari tractabimus.

(2) Revisentes igitur ea, que dicta sunt, recolimus nos eos, qui vulgariter versificantur, plerunque vocasse poetas. Quod procul dubio rationabiliter eructare presumpsimus, quia prorsus poete sunt, si poesim recte consideremus, que nihil aliud est quam fictio rethorica musicaque poita. (3) Differunt tamen a magnis

²⁴³ Čtvrtá kniha nebyla nikdy napsána.

²⁴⁴ Srv. Dante, *Conv.* II,11,9.

(7) Mimo to: věci nejušlechtlejší jsou uchovávány s největší péčí, a ze všech skladeb, které se zpívají, jsou s největší péčí uchovávány právě kancony, jak zjistí každý, kdo nahlédne do knih: kancony jsou tedy nejušlechtlejší a v důsledku toho je nejušlechtlejší i jejich metrická forma. (8) A ještě jedna věc: mezi útvary vytvořenými pomocí básnické techniky je nejušlechtlejší ten, který v sobě zahrnuje tuto techniku celou. Vzhledem k tomu, že veškerá básnická tvorba vzniká pomocí techniky, která je cele obsažena pouze v kanconách, jsou kancony nejušlechtlejší, a tak je i jejich forma nad jiné ušlechtilá. Skutečnost, že je v kanconách zachycena celá technika básnického zpěvu, je patrná z toho, že vše, co z této techniky nalezneme v ostatních útvarech, najdeme i v kanconách, ale opačně to neplatí. (9) Důkaz našeho tvrzení máme přímo před očima, neboť pouze v kanconách je obsaženo vše, co z výše myslí skvělých básníků stéká k jejich rtům.

(10) Je tedy zřejmé, že látku, která je hodna nejvznešenějšího jazyka, je třeba zpracovávat formou kancon.

4

(1) Když jsme tedy v té spleti s námahou vypátrali, kdo a jaké náměty jsou hodny královského jazyka a jaký básnický útvar uznáváme za hodna té pocty, že mu jako jedinému přísluší nejvznešenější jazyk, objasněme nyní, dříve než přejdeme k dalším tématům, co je to kancona, jíž mnozí, jak to vypadá, užívají spíše náhodně než v souladu s pravidly. Otevřeme tedy dílnu této dosud náhodně užívané techniky, přičemž o útvaru balaty a sonetu se zmiňovat nebudeme, neboť máme v úmyslu pojednat o nich ve čtvrté knize²⁴³ tohoto spisu, kde se budeme zabývat středním jazykem.

(2) Přehlédneme-li znovu to, co již bylo řečeno, uvědomujeme si, že ty autory, kteří skládali básně v rodném jazyce, jsme většinou nazývali básníky. Nepochybně jsme se to odvážili vyslovit na základě rozumové úvahy. Básníci to totiž zcela jistě jsou, pokud správně chápeme poezii, která není ničím jiným než fikcí vyjádřenou ve verších za pomoci rétoriky a hudby.²⁴⁴ (3) Přece

poetis, hoc est regularibus, quia magni sermone et arte regulari poetati sunt, hii vero casu, ut dictum est. Idcirco accidit, ut quantum illos proximius imitemur, tantum rectius poemur. Unde nos doctrine operi intendentes, doctrinatas eorum poetrias emulari oportet.

(4) Ante omnia ergo dicimus unumquenque debere materie pondus propriis humeris coequare, ne forte humerorum nimio gravata virtute in cenam cespitare necesse sit. Hoc est, quod magister noster Oratius precipit, cum in principio poetrie *Sumite materiam* dicit.

(5) Deinde in hiis, que dicenda occurrunt, debemus discretionem potiri, utrum tragice, sive comice, sive elegiace sint canenda. Per tragediam superiorem stilum inducimus, per comediam inferiorem, per elegiam stilum intelligimus miserorum. (6) Si tragice canenda videntur, tunc assumendum est vulgare illustre, et per consequens cationem (oportet) ligare. Si vero comice, tunc quandoque mediocre, quandoque humile vulgare sumatur; et huius discretionem in quarto huius reservamus ostendere. Si autem elegiace, solum humile oportet nos sumere.

(7) Sed ommittamus alios, et nunc, ut conveniens est, de stilo tragico pertractemus. Stilo equidem tragico tunc uti videmur,

²⁴⁵ Tj. latinsky, neboť termínem *sermo regularis*, „jazyk s pevnými pravidly“, označuje Dante latinu a v souladu s tím dává latinsky písčím básníkům přívlástek „pravidelní“ (*poetae regulares*).

²⁴⁶ Napodobování vzorů, studium teorie a cvik spisovatelům doporučuje ve své poetice i Galfredus de Vino Salvo; srv. *Poetria nova*, v. 1705–1708.

²⁴⁷ Dante má pravděpodobně na mysli nejen poetiky klasických autorů (např. Horatia, jehož jediného jmenovitě uvádí a cituje), ale také poetiky středověké (např. dílo *Poetria nova* Galfreda de Vino Salvo, *Ars versificatoria*, jejímž autorem je Matthieu de Vendôme, *Parisiana poetria de arte prosaica, metrica et rhythmica* Jana z Garlandie aj.).

²⁴⁸ Horatius, *Ars poet.* 38–39: *Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam / viribus...* („Přiměřenou svým silám si vy, kdož básníte, látku / zvolte...“). Dante chová toto Horatiovo dílo ve velké úctě, srv. Dante, *Conv.* II,13,10.

se však tito básníci liší od básníků velkých, tj. znalých pravidel, kteří skládali básně v jazyce s pevnými pravidly²⁴⁵ za použití řádné techniky, zatímco ti druzí to činili, jak jsme již řekli, nahodile. A tak platí, že čím věrněji budeme napodobovat velké básníky, tím správněji budeme veršovat.²⁴⁶ Je-li tedy naším cílem dílo naučné, musíme horlivě napodobovat jejich učené poetiky.²⁴⁷

(4) Především tedy tvrdíme, že každý má přizpůsobit váhu látky vlastním silám, aby se náhodou nestalo, že skončí v bahně, bude-li síla jeho ramen vystavena přílišné zátěži. To nám radí náš učitel Horatius, když na začátku své poetiky říká: *Zvolte látku*.²⁴⁸

(5) Dále musíme být schopni rozlišit, zda to, co se naskytne jako námět, máme zpracovat jako tragédii, komedii či elegii. Tragédie v našem pojetí znamená styl vznešený, komedie nízký, elegií pak rozumíme styl nešťastníků. (6) Máme-li téma ztvárnit ve stylu tragickém, je třeba zvolit brilantní jazyk, a v důsledku toho skládat kanconu, pakliže ve stylu komickém, používáme někdy jazyka středního, někdy nízkého; zda zvolit ten či onen, necháme zatím stranou a ukážeme to ve čtvrté knize. A konečně, pokud máme básnit ve stylu elegickém, musíme vždy volit jazyk nízký.²⁴⁹

(7) Ostatní styly ponechme stranou, neboť nyní máme pojednat o stylu tragickém. Je zřejmé, že tragického stylu užíváme tehdy, shoduje-li se závažnost obsahu jak s velkolepostí veršů, tak s vzletností skladby a vznešeností slov.²⁵⁰ (8) Máme-li na pa-

²⁴⁹ Dante při stanovení svého pořadí vycházel zřejmě z poetiky Jana z Garlandie (resp. z Vergiliova díla zde uvedeného), podle níž nejnižšímu stylu (*humilis*) odpovídají *Bucolica*, která jsou klasifikována jako elegie, střednímu stylu náleží *Georgica* a vysokému *Aeneis*, srv. Jan z Garlandie, *Poetria*, str. 920. Srv. též Horatius, *Ars poet.* 86 nn. Pokud jde o jednotlivé znaky vysokého stylu, výklad o obsahu podal Dante v *De vulg. eloq.* II,2, o verších bude hovořit v II,5, o skladbě v II,6 a o výběru slov v II,7.

²⁵⁰ Srv. *Rhet. ad Her.* IV,8,11.

quando cum gravitate sententie tam superbia carminum, quam constructionis elatio et excellentia vocabulorum concordat. (8) Qua(re) si bene recolimus summa summis esse digna iam fuisse probatum et iste, quem tragicum appellamus, summus videtur esse stilorum, illa, que summe canenda distinximus, isto solo sunt stilo canenda: videlicet salus, amor et virtus, et que propter ea concipimus, dum nullo accidente vilescant.

(9) Caveat ergo quilibet et discernat ea, que dicimus, et quando hec tria pure cantare intendit, vel que ad ea directe ac pure secuntur, prius Elicone potatus, tensis fidibus ad supremum, secure plectrum tum movere incipiat. (10) Sed cautionem atque discretionem hanc accipere, sicut decet, hoc opus et labor est, quoniam nunquam sine strenuitate ingenii et artis assiduitate scientiarumque habitu fieri potest. Et hii sunt, quos poeta *Eneidorum* sexto dei dilectos et ab ardente virtute sublimateos ad ethera deorumque filios vocat, quanquam figurate loquatur. (11) Et ideo confutetur illorum stultitia, qui arte scientiaque immunes, de solo ingenio confidentes ad summa summe canenda prorumpunt; et a tanta presumptuositate desistant, et si anseres natura vel desidia sunt, nolint astripetam aquilam imitari.

5

(1) De gravitate sententiarum vel satis dixisse videmur, vel saltim totum, quod operis est nostri, quapropter ad superbiam carminum festinemus.

²⁵¹ Srv. *De vulg. eloq.* II,2,5.

²⁵² A. Marigo (pozn. 38, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 194) upozorňuje, že tragický styl kancon má tato témata pouze oslavovat, a to znamená, že bolest z lásky a nářek nad ní, tradiční a velmi časté náměty milostné lyriky, jsou podle Danta z tragického stylu záměrně vyloučeny. Srv. *De vulg. eloq.* II,12,6, kde jsou uvedeny tři kancony boloňských

měti, že největší věci jsou hodny zase jen těch nejvyšších forem, což jsme již prokázali,²⁵¹ a že styl, který nazýváme tragickým, je jistě ze všech nejvznešenější, platí, že témata, která – jak jsme si řekli – je třeba opěvovat tím nejvznešenějším způsobem, mohou být převedena do veršů pouze tímto stylem: jedná se o zachování života, lásku a ctnost a to, co v jejich jménu podnikáme, pokud se k tomu nepřidá nic, co by je znehodnotilo.²⁵²

(9) Nechť je tedy každý opatrný a uváží, co říkáme. A má-li v úmyslu zpracovat tato tři témata v jejich ryzí podstatě, nebo něco, co je jejich přímým a jasným důsledkem, ať se nejprve napije na Helikónu,²⁵³ pak napne struny, jak jen může, a poté ať začne s jistotou pohybovat trsátkem. (10) Naučit se oné opatrnosti a rozvaze, jak se sluší, vyžaduje práci a námahu, protože toho nikdy nelze dosáhnout bez odhodlaného ducha, neúnavného studia techniky a osvojených znalostí. A takoví jsou ti, které básník v šesté knize *Aeneidy*, byť mluví obrazně, nazývá těmi, jež má bůh v lásce a jež planoucí udatnost povznášá k nebesům, a rovněž syny božími.²⁵⁴ (11) Odmítněme proto hloupost těch, kteří – nezasazení básnickou technikou či znalostmi – spoléhají pouze na své vlohy a vrhají se na nejvznešenější témata, jež mají být opěvována tím nejvznešenějším způsobem; nechť přestanou být tak domýšliví, a jsou-li od přirozenosti či ze zahálčivosti jako husy, nechť se nesnaží napodobit orla, který létá ke hvězdám.

5

(1) Pokud jde o závažnost obsahu, řekli jsme snad již dost, nebo alespoň tolik, kolik náš úkol vyžaduje; přejdeme tudíž rychle k velkoleposti veršů.

autorů, které se právě pro svůj obsah neslučují s nejvznešenějším ze všech stylů.

²⁵³ Hora v Boiótii s pramenem Hippokréne, jež vytryskl pod úderem Pegasova kopyta a byl zasvěcen Múzám.

²⁵⁴ Srv. Vergilius, *Aen.* VI,128–131; viz též E. R. Curtius, *Evropská literatura*, str. 384, pozn. 22.

(2) Circa quod sciendum est, quod predecessores nostri diversis carminibus usi sunt in cantionibus suis, quod et moderni faciunt. Sed nullum adhuc invenimus in carmen sillabicando endecadem transcendisse nec a trisillabo descendisse. Et licet trisillabo carmine atque endecasillabo et omnibus intermediis cantores Latii usi sint, pentasillabum et eptasillabum et endecasillabum in usu frequentiori habentur, et post hec trisillabum ante alia.

(3) Quorum omnium endecasillabum videtur esse superbius, tam temporis occupatione, quam capacitate sententie, constructionis et vocabulorum, quorum omnium specimen magis multiplicatur in illo, ut manifeste apparet, nam ubicunque ponderosa multiplicatur, (multiplicatur) et pondus. (4) Et hoc omnes doctores perpendisse videntur, cantiones illustres principiantes ab illo, ut

Gerardus de Bornello:

Ara ausirez encabalitz cantarz.

(Quod carmen, licet decasillabum videatur, secundum rei veritatem endecasillabum est, nam due consonantes extreme non sunt de sillaba precedente, et licet propriam vocalem non habeant, virtutem sillabe non tamen ammittunt. Signum autem est, quod rithimus ibi una vocali perficitur, quod esse non posset nisi virtute alterius ibi subintellecte.)

Rex Navarre:

De fin' amor si vient sen et bonté.

²⁵⁵ Tj. verš jedenáctilabičný.

²⁵⁶ Tato teze platí pouze pro italskou lyriku.

²⁵⁷ Nejlepší myšlenky, složité vazby a slavnostní slova představují skupinu hodnot charakteristických pro tragický styl. Protože s hodnotou každého z těchto prvků stoupá i hodnota celého verše, je hendekasylab „nejhodnotnější“ verš; skýtá totiž největší prostor k jejich vyjádření.

²⁵⁸ Girauta, jakož i další zde uvedené básníky (s výjimkou Rinalda d' Aquino), cituje Dante také v *De vulg. eloq.* II,6,6. Srv. též I,9,3 a II,2,9.

(2) K tomu je třeba vědět, že naši předchůdci užívali ve svých kanconách rozmanitých typů veršů, což dělají i básníci dnešní. Dosud jsme však nenarazili na nikoho, kdo by v počtu slabik překonal hendekasylab²⁵⁵ nebo naopak použil verše kratšího než trojslabičného. A přestože italští básníci užívali verše trojslabičného a jedenáctislabičného i všech ostatních mezi nimi, přece nejčastěji užívanými jsou verše o pěti, sedmi a jedenácti slabikách a po nich verš trojslabičný.²⁵⁶

(3) Ze všech nejvznešeněji působí hendekasylab jak svou délkou, tak možností rozvinout myšlenku, volit vazby i slova. Krása všech těchto prvků se v hendekasylabu násobí, což je naprosto zjevné: kdykoli totiž vzroste počet věcí, které mají určitou hodnotu, vzroste také sama hodnota.²⁵⁷ (4) Je vidět, že to vzali v úvahu všichni mistři básníci, když tímto veršem zahajovali hlavné kancony, např.

Giraut de Bornelh:²⁵⁸

*Ara ausirez encabalitz cantarz.*²⁵⁹

(Ač se tento verš jeví jako desetislabičný, je to ve skutečnosti hendekasylab: dvě poslední souhlásky totiž nepatří k předcházející slabice, a přestože postrádají vlastní samohlásku, neztrácejí platnost slabiky. Důkazem toho je, že rýmu se zde dosahuje jedinou samohláskou; to by nebylo možné, kdyby neexistovala jiná, zamlčená samohláska.)²⁶⁰

Král navarrský:²⁶¹

*De fin' amor si vient sen et bonté.*²⁶²

²⁵⁹ „Nyní uslyšíte zpěvy dokonalé.“

(Při počítání slabik je nutno vzít v úvahu elizi; zde *ara ausirez*.)

²⁶⁰ Snad zde má Dante na mysli vnitřní rým *ausirez – cantar(e)z*.

²⁶¹ Thibaut IV., hrabě ze Champagne, jediný představitel francouzské lyriky, kterého Dante cituje; srv. *De vulg. eloq.* I,9,3; II,6,6.

²⁶² „Z něžné lásky vzhází moudrost a dobrotá.“

(Ubi, si consideretur accentus et eius causa, endecasillabum esse constabit.)

Guido Guinizelli:

Al cor gentil repara sempre amore.

Iudex de Columpnis de Messana:

Amor, che lungiamente m'ài menato.

Renaldus de Aquino:

Per fino amore vo sì letamente.

Cynus Pistoriensis:

Non spero che già mai per mia salute.

Amicus eius:

Amor, che movi tua vertù da cielo.

²⁶³ Dante se snaží vysvětlit, že provensálský a francouzský dekasylab s poslední slabikou přízvuknou odpovídá hendekasylabu s přízvukem na předposlední slabice. Přízvuk na poslední slabice je příznačný pro jazyky *oc* a *oil*, zatímco v jazyce *si* převažuje paroxytonon (slovo s přízvukem na předposlední slabice) a poslední přízvuk v hendekasylabu odpovídá vždy desáté slabice. Hendekasylab je v italské poezii skutečně jedenáctislabičný pouze tehdy, je-li zakončen paroxytonem. Je-li poslední slovo verše oxytonon (slovo s přízvukem na poslední slabice), má hendekasylab ve skutečnosti pouze deset slabik, a naopak, končí-li verš proparoxytonem (slovem s přízvukem na třetí slabice od konce), je reálný počet slabik v hendekasylabu dvanáct.

²⁶⁴ K němu srv. *De vulg. eloq.* I,9,3, kde je citována tatáž kancona. Dante připomíná jeho tvorbu také v I,15,6; II,6,6 a II,12,6.

²⁶⁵ „V šlechetném srdci láska je a byla.“ (Přel. J. Vladislav.)

²⁶⁶ Guido delle Colonne (1.–2. pol. 13. stol.) byl vysokým hodnostářem na dvoře Friedricha II. Dante jej nazývá „soudcem z Messiny“. Srv. též *De vulg. eloq.* I,12,2; II,6,6.

²⁶⁷ „Lásko, jež dlouho jsi mě trápila.“

Tento úryvek je citován též v *De vulg. eloq.* I,12,2.

(I zde, zhodnotíme-li přízvuk a jeho příčinu, bude jasné, že se jedná o hendekasylab.)²⁶³

Guido Guinizelli:²⁶⁴

*Al cor gentil repara sempre amore.*²⁶⁵

Soudce delle Colonne z Messiny:²⁶⁶

*Amor, che lungiamente m'ài menato.*²⁶⁷

Rinaldo d'Aquino:²⁶⁸

*Per fino amore vo sì letamente.*²⁶⁹

Cino da Pistoia:²⁷⁰

*Non spero che già mai per mia salute.*²⁷¹

Jeho přítel:²⁷²

*Amor, che movi tua vertù da cielo.*²⁷³

²⁶⁸ Rinaldo d'Aquino (zemřel kol. r. 1280); jeho totožnost je nejistá. Je autorem slavné kancony o odjezdu na křížovou výpravu. Srv. též *De vulg. eloq.* I,12,8.

²⁶⁹ „Za něžnou láskou jdu tak zvesela.“

Týž úryvek je citován i ve *De vulg. eloq.* I,12,8.

²⁷⁰ O Cinovi se Dante zmiňuje velmi často jako o významném představiteli sladkého nového stylu (*De vulg. eloq.* I,10,4; I,13,3; I,17,3; II,2,9).

²⁷¹ „Již nedoufám, že ještě někdy pro mou čest.“ Tento verš je dvanáctislabičný; platí však, že slova jako *mio*, *tuo* apod., kde vedle sebe stojí dvě samohlásky, z nichž první je přízvukná, platí v metrice většinou za jednoslabičná.

²⁷² Tj. Dante sám.

²⁷³ „Lásko, jež svou sílu čerpáš z nebes.“

Pokud jde o počet slabik ve verši, viz pozn. 271. Tato kancona je citována též v *De vulg. eloq.* II,11,7.

(5) Et licet hoc, quod dictum est, celeberrimum carmen, ut dignum est, videatur omnium aliorum, si eptasillabi aliqualem societatem assumat, dummodo principatum obtineat, clarius magisque sursum superbire videtur. Sed hoc ulterius elucidandum remaneat. Et dicimus eptasillabum sequi illud, quod maximum est in celebritate. (6) Post hoc pentasillabum et deinde trisillabum ordinamus. Neasillabum vero, quia triplicatum trisillabum videbatur, vel nunquam in honore fuit, vel propter fastidium absolevit. (7) Parisillabis vero propter sui ruditatem non utimur nisi raro; retinent enim naturam suorum numerorum, qui numeris imparibus, quemadmodum materia forme, subsistunt.

(8) Et sic recolligentes predicta endecasillabum videtur esse superbissimum carmen, et hoc est, quod querebamus. Nunc autem restat investigandum de constructionibus elatis et fastigiosis vocabulis et demum, fustibus torquibusque paratis, promissum fascem, hoc est cantionem, quo modo viere quis debeat, instruemus.

6

(1) Quia circa vulgare illustre nostra versatur intentio, quod nobilissimum est aliorum, et ea, que digna sunt illo cantari, discrevimus, que tria nobilissima sunt, ut superius est astructum, et modum cantionarium selegimus illis, tanquam aliorum modorum summum, et ut ipsum perfectius edocere possimus, quedam iam preparavimus, stilum videlicet atque carmen, nunc de constructione agamus.

²⁷⁴ Srv. *De vulg. eloq.* II,12,3 nn.

²⁷⁵ V tvorbě stilnovistů se devítislabičné verše nevyskytují. Najdeme je u Guittona d'Arezzo (Dante ho ve svém díle možná také proto odsuzuje, srv. *De vulg. eloq.* I,13,1; II,6,8) a Iacopa da Lentini, dále pak též u básníků okcitánských a francouzských.

(5) Ačkoli se zdá, že verš, o kterém jsme mluvili, je po zásluze ze všech nejproslulejší, povznese se snad ještě výše a jasněji, ocitne-li se v sousedství verše sedmislabičného, avšak jedině pod podmínkou, že bude v převaze. Vysvětlení tohoto jevu však odložíme na pozdější dobu.²⁷⁴ Nyní řekněme jen tolik, že sedmislabičný verš co do proslulosti následuje po verši jedenáctislabičném, který je nejslavnější. (6) Za něj řadíme verš pětislabičný a pak trojslabičný. Naopak verš devítislabičný – snad proto, že působí jako trojnásobný trisylab – nikdy nebyl ve velké vážnosti, nebo přestal být pro svou jednotvárnost užíván.²⁷⁵ (7) Veršů o sudém počtu slabik užíváme pouze výjimečně, a to pro jejich těžkopádnost:²⁷⁶ uchovávají si totiž povahu sudých čísel, která stojí níže než čísla lichá, stejně jako látka stojí níže než forma.

(8) Shrneme-li tedy vše, co jsme řekli výše, je nejvznešenějším veršem zjevně hendekasylab: a to je to, co jsme hledali. Nyní zbývá pátrat po vzletných vazbách a znamenitých slovech a nakonec, když budeme mít připraveno dříví i provazy, naučíme vás, jak je třeba svázat slíbenou otýpkou, tedy kanconu.

6

(1) Naše pozornost se tedy soustředí na brilantní jazyk, který je ze všech nejvznešenější. Vymezili jsme již témata, která jsou hodna, aby byla tímto jazykem opěvována, což jsou ta tři nejvznešenější, jak bylo svrchu doloženo, dále jsme pro ně zvolili formu kancony, neboť ta je ze všech forem nejvyšší, a protože jsme již dříve – abychom o tomto jazyce byli s to podat co nejdůkladnější poučení – probrali i některé prvky, totiž styl a verš,²⁷⁷ pojednejme nyní o větné vazbě.

²⁷⁶ Výjimku tvoří pouze verš osmislabičný, který je třetím nejuživa-
nějším veršem sicilských básníků (po hendekasylabu a verši sedmisla-
bičném).

²⁷⁷ Srv. dvě předcházející kapitoly.

(2) Est enim sciendum, quod constructionem vocamus regulatam compaginem dictionum, ut *Aristotiles phylosophatus est tempore Alexandri*. Sunt enim quinque hic dictiones compacte regulariter et unam faciunt constructionem. (3) Circa hanc quidem prius considerandum est, quod constructionum alia congrua est, alia vero incongrua. Et quia, si primordium bene discretionis nostre recolimus, sola suprema venamur, nullum in nostra venatione locum habet incongrua, quia nec inferiorem gradum bonitatis promeruit. Pudeat ergo, pudeat ydiotas tantum audere deinceps, ut ad cantiones prorumpant. Quos non aliter deridemus, quam cecum de coloribus distinguentem. Est, ut videtur, congrua, quam sectamur.

(4) Sed non minoris difficultatis accedit discretio, priusquam quam querimus, actingamus, videlicet urbanitate plenissimam. Sunt etenim gradus constructionum quamplures: videlicet insipidus, qui est rudium, ut *Petrus amat multum dominam Bertam*. (5) Est et pure sapidus, qui est rigidorum scolarium vel magistrorum, ut *Piget me cunctis pietate maiorem, quicumque in exilio tabescentes patriam tantum sompniando revisunt*. Est et sapidus et venustus, qui est quorundam superficietenus rethoricam auriensium, ut *Laudabilis discretio marchionis Estensis et sua magnificentia preparata cunctis illum facit esse dilectum*.

²⁷⁸ Tj. sestavené podle gramatických pravidel.

²⁷⁹ „Aristotelés pěstoval filosofii za časů Alexandrových.“ Je to příklad jednoduché věty s přímým pořádkem slov, tj. větné členy jdou za sebou v pořadí podmět, přísudek, rozvíjející větné členy.

²⁸⁰ Tj. správné nejen po stránce gramatické, ale i po stránce významové.

²⁸¹ Přidržíme se Mengaldova čtení *discretionis*; Marigo na stejném místě uvádí tvar *disgressionis* (*disgressio*, „odbočka“).

²⁸² Zde Dante uvádí příklady různých „náležitých“ konstrukcí, a to od nejjednodušších, tj. prostých, gramaticky správných vyjádření, až po ty nejsložitější, které jsou „vyšperkované“ různými řečnickými ozdobami (*ornatus difficilis*).

(2) Je třeba vědět, že „větnou vazbou“ nazýváme uspořádané²⁷⁸ spojení slov, např. *Aristotiles phylosophatus est tempore Alexandri*.²⁷⁹ Jedná se tu o pět slov spojených podle pravidel, která tvoří jednu větnou vazbu. (3) Pokud jde o větné vazby, musíme si nejprve uvědomit, že některé z nich jsou náležité,²⁸⁰ jiné nenáležité. A poněvadž – připomeneme-li si naše původní rozlišení²⁸¹ – pátráme pouze po věcech největších, nemají v našem pátrání místo vazby nenáležité, neboť ty nedosahují ani nejnižšího stupně jakosti. A tak ať se stydí, jen ať se stydí nedoukové, kteří mají stále dost opovázlivosti pouštět se do kancon; vysmějeme se jim jako slepci, který hodlá rozeznávat barvy. Je tedy jasné, že to, co sledujeme, jsou vazby náležité.

(4) Dříve však, než se dostaneme k vazbám, které hledáme, tj. k těm po všech stránkách elegantním, přidává se další, neméně obtížné rozlišení. Existují totiž vazby několika stupňů.²⁸² Za první stupeň neobratný, který je vlastní osobám nevzdělaným, např.: *Petrus amat multum dominam Bertam*.²⁸³ (5) Dále máme stupeň prostě obratný, používaný žáky a učiteli, kteří se přísně drží pravidel, např.: *Piget me cunctis pietate maiorem, quicumque in exilio tabescentes patriam tantum sompniando revisunt*.²⁸⁴ Dále je to stupeň zároveň obratný i půvabný, vlastní tomu, kdo má alespoň povrchní znalosti řečnictví, např.: *Laudabilis discretio marchionis Estensis et sua magnificentia preparata cunctis illum facit esse dilectum*.²⁸⁵ A konečně existuje i stupeň obratný, pů-

²⁸³ „Petr velmi miluje paní Bertu.“ Školský příklad věty bez jakýchkoli rétorických ozdob, slovosled odpovídá přirozenému pořádku (*ordo naturalis*).

²⁸⁴ „Mně, jenž jsem soucitnější než kdo jiný, je líto všech, kdož strádají ve vyhnanství vlast toliko ve snách navštěvují.“ Latinská věta je rozčleněna rytmickými klauzulemi (cursus planus – *pietate maiorem, sompniando revisunt*; cursus velox – *exilio tabescentes*).

²⁸⁵ „Chvályhodná rozvážnost markraběte d'Este a jeho pohotová velkorysost způsobují, že je u všech oblíben.“ Jedná se o antifrázi, tedy vyjádření ironické, neboť markrabětem d'Este je nenáviděný Azzo VIII. (k tomu srv. *De vulg. eloq.* I,12,5). I zde se objevují rytmické klauzule